

พระพุทธเจ้า ทรงชื่อว่า พระตถาคต
ทรงมีพระญาณ ๑๐ ชื่อว่าพระศัพทญาณ
ย่อมไม่ทรงสอน ให้คลาดเคลื่อนจาก โอวาท ๓ ประการ

เพื่อประโยชน์ทั้งประโยชน์ตาเห็น ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์
ประโยชน์เลยตาเห็น สัมปรายิกัตถประโยชน์
ประโยชน์อย่างยิ่ง ปรมัตถประโยชน์

เป็นไปเพื่อประโยชน์ตน ประโยชน์บุคคลอื่น และประโยชน์ร่วมกัน

และเป็นไปเพื่อความสุทุกระดับ

ความสุขทุกระดับ

ศีลสุข (สุขจากปาดิโมกข์สังวรศีล)
อภัยเสกขสุข (สุขจากการปิดบาปทางทวารทั้ง ๖ และสัมปชัญญะ ก้าว
ไปถอยกลับเป็นต้น หรือบรรลุปจารสมาธิ)
ปฐมฌานสุข ทุตติยฌานสุข ตติยฌานสุข จตุตถฌานสุข อากาสาัญญา
ยตนสุข วิญญานัญญาตนสุข อากิญจัญญาตนสุข
เนวสัญญานาสัญญาตนสุข
วิปีสสนาสุข มรรคสุข ผลสุข และนิพพานสุข

เราทั้งหลายผู้ศึกษาธรรมะ ต้องเข้าถึงทั้งประโยชน์และความสุข
จะมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจโดยแท้

อันตรายิกธรรม

ธรรมอันเป็นอันตรายแก่ผู้สั่งเสพ

พุทธบริษัท หากไม่บำเพ็ญศีลชั้นธำให้บริบูรณ์ จะบรรลุถึงพระนิพพาน
เป็นไปไม่ได้

หากบำเพ็ญศีลชั้นธำให้บริบูรณ์ ทั้งปาติโมกข์สังวรศีล อินทริย
สังวรศีล อาชีวนิพาสศีล ปัจจัยสันนิสสิตศีล ให้เต็มให้
บริบูรณ์แล้ว จะสามารถบรรลุภูมิอันสูงสุดคือ โลกุตตรภูมิได้

ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

การประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม เริ่มตั้งแต่การเข้าถึงสรณคมณที่
ถูกต้อง ศีลที่ถูกต้อง เป็นไปตามลำดับ
การประพฤติสมควรแก่โลกุตตรธรรม

กัมมันตราย

คนที่ทำอนันตริยกรรม เป็นอันตรายจริง ใครสั่งเสพก็เป็นอันตราย

กิเลสอันตราย

กิเลสที่เป็นอันตราย ได้แก่กนิยตมิจฉาทิฎฐิ ขวางกั้นมรรคผล
กัณสรวรค์ กัณนิพพาน ตั้งอยู่ในฐานของปราชิก เป็นอันตราย
พระพุทเจ้าไม่ให้สั่งเสพ

อนาวีติกมะ

การล่วงละเมิดสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นอันตราย

มิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ
มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ
เป็นไปไม่ได้ที่ผู้กระทำได้กล่าวว่าจะเข้าถึงมรรคผลนิพพานได้

เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ยังมีอุปาทิ คือ กิเลส ที่จะเข้าถึงพระนิพพาน

อุปาทิ คือชั้นธ๕ หากยังมีเหลืออยู่ก็ไม่สามารถเข้าถึงอนุภาติเสสนิพพาน

พระพุทธเจ้าทรงมีฐานาฐานะญาณ รู้ว่าอะไรเป็นได้
อะไรไม่ใช่ฐานะที่เป็นได้

ปุถุชนมีโอกาสทำอนัตตริยกรรม
เป็นไปได้ที่ปุถุชน จะเชื่อความบริสุทธิ์ด้วยมงคลตื่นข่าว
ปั้นข่าวลือได้ง่าย
จิตใจไม่มั่นคงหวั่นไหวไปตามสถานการณ์

๑. ฐานาฐานะญาณ

พระตถาคตย่อมทรงทราบว่า พระโสดาบันผู้ถึงพร้อมด้วยมคคทวิภูจฺจึจะยึดถือสังขาร
ทั้งหลายว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตา, ทรงทราบว่าพระโสดาบันจะไม่ทำอนัตตริยกรรม
๕, พระพุทธเจ้าจักไม่เกิดพร้อมกัน ๒ พระองค์, พระเจ้าจักรพรรดิจะไม่เกิดพร้อมกัน ๒ พระ
องค์, สตรีเป็นพระพุทธเจ้า พระอินทร์ มาร และมหาพรหมไม่ได้, กายทุจริตจะไม่ให้ผลที่นำใคร
นำปรารถนา และกายสุจริตจะไม่ให้ผลที่เผ็ดร้อน เป็นต้น

บุคคลจะเป็นพระพุทธเจ้าต้อง พุดจาโมโกหก ไม่หวังลาภ
เป็นคนละนิรวรณ ๕ ได้

บุคคลผู้ทำบาปไปนรก ทำบุญไปสวรรค์ เจริญมรรค
ไปนิพพาน

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ และจตุปปาตญาณ

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

๘. ตถาคตระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอด

สังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้างว่า ในภพนั้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้น เขาก็มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นแล้วจึงมาเกิดในภพนี้ ตถาคตระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ **พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติ** อย่างนี้ การที่ตถาคตระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง...พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้ นี่เป็นกำลังของตถาคต...

ไม่เพียงแต่ระลึกชาติของตนเองเท่านั้นแต่ทรงระลึกชาติของหมู่สัตว์ได้ทุกประเภท

จตุปปาตญาณ

๙. ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจติ (เคลื่อน) กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า 'หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม **นี่เป็นกำลังของตถาคต...**

มหากรรณสมาบัติติญาม

โลกสันนิวาส หมายถึงสัตว์โลก หรือสรรพสัตว์ทั้งหลาย

[๒๘๕] มหากรรณสมาบัติติญามของพระตถาคตเป็นไฉน ฯ
พระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นอยู่ด้วยอาการ
เป็นอันมาก จึงทรงแผ่พระมหากรรณาไปในหมู่มสัตว์ คือพระผู้มีพระภาคทั้งหลาย
ผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นอยู่ว่า โลกสันนิวาสนั้นไฟติด โชนแล้ว จึงทรงแผ่พระมหา-
*กรรณาไปในหมู่มสัตว์ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงเห็นอยู่ว่า โลกสันนิวาส
ยกพลแล้ว ... โลกสันนิวาสเคลื่อนพลแล้ว ... โลกสันนิวาสเดินทางผิดแล้ว ...
โลกอันชราเข้าไป มิได้ยั่งยืน ... โลกไม่มีที่ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่ ... โลกไม่มี
อะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ... โลกปรองอูเป็นนิตย์ ไม่รู้จักอึด
เป็นทาสแห่งตัณหา ... โลกสันนิวาสไม่มีที่ต้านทาน ... โลกสันนิวาสไม่มีที่เร้น ...
โลกสันนิวาสไม่มีที่พึ่ง ... โลกสันนิวาสไม่มีที่พึ่งของใคร ... โลกสันนิวาส
พึ่งชาน ไม่สงบ ... โลกสันนิวาสมีลูกศร ถูกลูกศรเป็นจำนวนมากเสียบแทงแล้ว
ใครอื่นนอกจากเราผู้จะถอนลูกศรทั้งหลายของ โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ... โลก-
*สันนิวาสมีความมืดคืออวิชชาปิดกั้นไว้ ถูกใส่เข้าไปยังกรุงกิเลส ใครอื่นนอกจาก
เราซึ่งจะแสดงธรรมเป็นแสงสว่างแก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาส
ตกอยู่ในอำนาจอวิชชา เป็นผู้มืด อวิชชาหุ้มห่อไว้ ยุ่งตั้งเส้นด้าย พันกันเป็น
กลุ่มก้อน หนุนนั่งตั้งภูษาปล้อง ภูษามุงกระต่าย ไม่สว่างพ้นสงสาร คือ อบาย
ทุกดีและวินิบาต ... โลกสันนิวาสถูกอวิชชาห้อมโอบเป็นพิษแห่งติดอยู่แล้ว มีกิเลส
เป็นโทษ ... โลกสันนิวาสรกชัฏด้วยระคะโทสะและโมหะ ใครอื่นนอกจากเรา
ผู้จะช่วยสาวรกชัฏให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาสถูกกองตัณหา
สวมไว้ ... โลกสันนิวาสถูกชายตัณหาครอบไว้ ... โลกสันนิวาสถูกกระแสนตัณหา
พัดไป ... โลกสันนิวาสถูกตัณหาเป็นเครื่องคล้องไว้ ... โลกสันนิวาสชานไป
เพราะตัณหาสนัย ... โลกสันนิวาสเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะตัณหา ...
โลกสันนิวาสเร่าร้อนด้วยความเร่าร้อนเพราะตัณหา ... โลกสันนิวาสถูกกองทริ
สวมไว้ ... โลกสันนิวาสถูกชายทริครอบไว้ ... โลกสันนิวาสถูกกระแสทริพัดไป

... โลกสันนิวาสถูกทฐิเป็นเครื่องคล้อง คล้องไว้ ... โลกสันนิวาสขานไปเพราะ
ทฎฐานุสสัย ... โลกสันนิวาสเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะทฎฐิ ... โลก-
*สันนิวาสเร้าร้อนด้วยความเร้าร้อนเพราะทฎฐิ ... โลกสันนิวาสไปตามชาติ ...
โลกสันนิวาสชมขานไปเพราะชรา ... โลกสันนิวาสถูกพยาธิครอบงำ ...
โลกสันนิวาสถูกมรณะห้ำหั่น ... โลกสันนิวาสดกอยู่ในกองทุกข์ ... โลกสันนิวาส
ถูกตัดหน้าขาดไป โลกสันนิวาสถูกกำแพงคือชราแวดล้อมไว้ ... โลกสันนิวาส
ถูกบ่วงมัจจุคล้องไว้ ... โลกสันนิวาสถูกผูกไว้ด้วยเครื่องผูกเป็นอันมาก คือ
เครื่องผูกคือโรคะ โทสะ โมหะ มานะ ทฐิ กิเลส ทุจริต ใครอื่น
นอกจากเราผู้จะช่วยแก้เครื่องผูกให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ... โลก-
*สันนิวาสเดินไปตามทางแคบมาก ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยชี้ทางสว่างให้แก่
โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาสถูกความกังวลเป็นอันมากพัวพันไว้
ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยตัดความกังวลให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ...
โลกสันนิวาสดกลงไปในเหวใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยจุด โลกสันนิวาสนั้น
ให้ขึ้นพ้นจากเหว เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาสเดินทางกันดารมาก ใครอื่นนอกจาก
เราผู้จะช่วย ให้โลกสันนิวาสนั้นข้ามพ้นทางกันดารได้ เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาส
เดินทางไป ในสังสารวัฏใหญ่ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วย ให้โลกสันนิวาสนั้นพ้น
จากสังสารวัฏได้ เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาสกลิ้งเกลือกอยู่ในหล่มใหญ่ ใครอื่น
นอกจากเราผู้จะช่วยจุด โลกสันนิวาสนั้น ให้พ้นจากหล่มได้ เป็นไม่มี ...
โลกสันนิวาสร้อนอยู่บนเครื่องร้อนเป็นอันมากถูกไฟคือโรคะ ไฟคือโทสะ ไฟ
คือโมหะ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
ครอบงำไว้ ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยดับไฟเหล่านั้น ให้แก่โลกสันนิวาสนั้นได้
เป็นไม่มี .. โลกสันนิวาสทรนทราย เดือดร้อนเป็นนิตย์ ไม่มีอะไรต้านทาน
ต้องรับอาชญา ต้องทำตามอาชญา ... โลกสันนิวาสถูกผูกด้วยเครื่องผูกในวัฏฏะ
ปรากฏอยู่ที่ตะแลงแกง ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วย โลกสันนิวาสนั้น ให้หลุดพ้นได้
เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาสไม่มีที่พึ่ง ควรได้รับความกรุณาอย่างยิ่ง ใครอื่นนอกจาก
เราผู้จะช่วยต้านทาน ให้แก่โลกสันนิวาสนั้น เป็นไม่มี ... โลกสันนิวาสถูกทุกข์
เสียบแทงบีบคั้นมานาน ... โลกสันนิวาสดิตใจกระหายอยู่เป็นนิตย์ ... โลก
สันนิวาสเป็นโลกบอด ไม่มีจักขุ ... โลกสันนิวาสมิมีนัยน์ตาเสื่อมไป ไม่มีผู้นำ

... โลกสันนิวาสนั้นไปสู่วางผิด หลงทางแล้ว ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยพา โลก
สันนิวาสนั้นมาสู่ทางอริยะ เป็นไม่มี ... โลกสันนิवासนั้นไปสู่วางโหมะ
ใครอื่นนอกจากเราผู้จะช่วยจุด โลกสันนิวาสนั้นให้ขึ้นจากห้วง โหมะ เป็นไม่มี ...
โลกสันนิวาสถุกทิจิ ๒ อย่างกลุ่มรุม ... โลกสันนิวาสปฏิบัติผิดด้วยทุจริต ๓ อย่าง ...
โลกสันนิวาสเติมไปด้วยกิเลสเครื่องประกอบ ถูกกิเลสเครื่องประกอบ ๔ อย่าง
ประกอบไว้ ... โลกสันนิวาสถุกกิเลสเครื่องร้อยกรอง ๔ อย่างร้อยไว้ ...
โลกสันนิวาสถือมั่นด้วยอุปาทาน ๕ ... โลกสันนิวาสขึ้นสุดติ ๕ ... โลกสันนิวาส
กำหนดอยู่ด้วยกามคุณ ๕ ... โลกสันนิวาสถุกนิวรรณ์ ๕ ทับไว้ ... โลกสันนิวาสวิวาท
กันอยู่ด้วยมูลเหตุวิวาท ๖ อย่าง ... โลกสันนิวาสกำหนดอยู่ด้วยกองตันทา ๖ ...
โลกสันนิวาสถุกทิจิ ๖ กลุ่มรุมแล้ว ... โลกสันนิวาสชานไปเพราะอนุสัย ๗ ...
โลกสันนิวาสถุกสังโยชน์ ๗ เกี่ยวคล้องไว้ ... โลกสันนิวาสพขึ้นเพราะมานะ ๗
... โลกสันนิวาสเวียนอยู่เพราะ โลกธรรม ๘ ... โลกสันนิวาสเป็นผู้ตั้งลงเพราะ
มิจฉัตตะ ๘ ... โลกสันนิวาสประทุษร้ายกันเพราะบรูษ โทษ ๘ ... โลกสันนิวาส
มุ่งร้ายกันเพราะอาฆาตวิตถุ ๙ ... โลกสันนิวาสพองขึ้นเพราะมานะ ๙ อย่าง ...
โลกสันนิวาสกำหนดอยู่เพราะธรรมอันมีตันทาเป็นมูล ๙ ... โลกสันนิวาสยอม
เศว้หมองเพราะกิเลสดุ ๑๐ ... โลกสันนิวาสมุ่งร้ายกันเพราะอาฆาตวิตถุ ๑๐ ...
โลกสันนิวาสประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ ... โลกสันนิวาสถุกสังโยชน์ ๑๐
เกี่ยวคล้องไว้ ... โลกสันนิวาสเป็นผู้ตั้งลงเพราะมิจฉัตตะ ๑๐ ... โลกสันนิวาส
ประกอบด้วยมิจฉาทิจิมีวิตถุ ๑๐ ... โลกสันนิวาสประกอบด้วยสักกายทิจิมีวิตถุ ๑๐
... โลกสันนิวาสต้องเนินซ้ำเพราะตันทาเครื่องให้เนินซ้ำ ๑๐๘ พระผู้มีพระภาค
ทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่า โลกสันนิวาสถุกทิจิ ๖๒ กลุ่มรุม
จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปให้หมูสัตว์ว่า ส่วนเราเป็นผู้ข้ามได้แล้ว แต่สัตว์โลก
ยังข้ามไม่ได้ ส่วนเราเป็นผู้พ้นไปแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่พ้นไป ส่วนเราทรมาน
ได้แล้ว แต่สัตว์โลกยังทรมานไม่ได้ ส่วนเราสงบแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่สงบ
ส่วนเราเป็นผู้เบาใจแล้ว แต่สัตว์โลกยังไม่เบาใจ ส่วนเราเป็นผู้ดับรอบแล้ว
แต่สัตว์โลกยังไม่ดับรอบ ก็เราเป็นผู้ข้ามได้แล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกข้ามได้ด้วย
เราเป็นผู้พ้นไปแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกพ้นไปด้วย เราทรมานได้แล้ว จะช่วย
ให้สัตว์โลกทรมานได้ด้วย เราเป็นผู้สงบแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกสงบด้วย
เราเป็นผู้เบาใจแล้ว จะช่วยให้สัตว์โลกเบาใจด้วย เราเป็นผู้ดับรอบแล้ว จะช่วย
ให้สัตว์โลกดับรอบด้วย พระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นดังนี้
จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปในหมูสัตว์ นี้เป็นมหากรุณาสมบัติติญาณของ
พระตถาคต ฯ

ทิวัญญิ ๒	สัสสตทิวัญญิ อุจเจททิวัญญิ
ทุจจริต๓	กายทุจจริต วจิทุจจริต มโนทุจจริต
กิเลสเครื่องประกอบ ๔	กามโยคะ ภวโยคะ ทิวัญญิโยคะ อวิชชาโยคะ
อุปาทาน ๔	กามอุปาทาน ทิวัญญอุปาทาน สีสัปปัตตูปาทาน อัตตวาอุปาทาน
คติ ๕	นिरยคติ เตรัจจานคติ เปตติคติ มนุสสยคติ เทวคติ
นิวรณ๕	กามฉันทะ พยาบาท ถินะมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉา
ตัณหา ๖	รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธัมมตัณหา
โลกธรรม ๘	มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์
มิจฉัตตะ ๘	เห็นผิด ตำริผิด พุดผิด ทำผิด เลี้ยงชีพผิด เพียรผิด ระลึกผิด ตั้งมั่นผิด
อามาตวัตถุ ๙	เช่น คนๆนี้ทำความเสียหายให้แก่เรา คนๆนี้จักทำความเสียหายให้แก่เรา เป็นต้น
มานะ ๙	สูงกว่าเขา สำคัญตนว่าสูงกว่าเขา , สูงกว่าเขาสำคัญตัวว่าเท่าเขา , สูงกว่าเขาสำคัญตัวว่าต่ำกว่าเขา เป็นต้น
สังโยชน์ ๗	กามราคะสังโยชน์ ปภิวะสังโยชน์ มานะสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ ทิวัญญิสังโยชน์ อวิชชาสังโยชน์

ปฏิสัมพันธ์ ๔

🍷 ปฏิสัมพันธ์ ๔ คือทรงมีปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ ๔ ด้าน (ปฏิสัมพันธ์นี้มีแก่พระมหาสาวกทั้งหลายด้วย) ดังนี้

๑. **อรรถปฏิสัมพันธ์** - ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำ หรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปได้โดยพิสดาร แม้นได้เห็นเหตุใดๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิด ออกไปล่องรู้ถึงผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้น ๆ ว่า **"ปัญญาแตกฉานในอรรถ"**
๒. **สัมมปฏิสัมพันธ์** - ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่าง ๆ ที่ปรากฏก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ แปลสั้น ๆ ว่า **ปัญญาแตกฉานในธรรม**
๓. **นิรุตติปฏิสัมพันธ์** - ความรู้แตกฉานในภาษา **รู้ภาษาต่าง ๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำ** ชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้ แปลสั้น ๆ ว่า **ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ**
๔. **ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์** - ความ **มีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการ** และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่าง ๆ ว่ามีแหล่งที่มา มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกัน สร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้น ๆ ว่า **ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ** (อง.จตุกก.ข้อ ๑๗๒, คำอธิบายพระญาณทั้งสองนี้คัดจาก "พุทธวิธีในการสอน" หน้า ๑๓-๑๔)

บุคคลผู้ไม่ระลึกถึงพุทธคุณ

เมื่อไม่เจริญพุทธคุณ ครัทธาจะไม่สามารถเจริญขึ้นได้
เมื่อครัทธาไม่เจริญขึ้น ศีลก็เกิดขึ้นไม่ได้
เมื่อศีลเกิดขึ้นไม่ได้ เขาจะไม่สั่งสมสุตตะ
เมื่อไม่สั่งสมสุตตะ จาคะคือการสละกิเลสจะเป็นไปไม่ได้
การเจริญปัญญาจะไม่เกิดขึ้นเลย

บุคคลใดไม่เจริญพุทธคุณ ผู้นั้นจะไม่สามารถพ้นจากทุกข์ใน
สังสารวัฏ ไม่สามารถถึงฝั่งของพระนิพพานได้เลย

พึงกระทำให้คล่องแคล่ว พัง เรียน ศึกษา สอบถาม
กระทำไว้ในใจ ให้ติดต่อกันและต่อเนื่อง

พึงพุทธคุณทั้งหลายด้วยเรี่ยวแรงทั้งหมด หมายถึง **ฉันทะ**
วิริยะ จิตตะ ปัญญา

คำถาม ธาตุกัมมฐาน สามารถทำสมาธิ เป็นขณิกสมาธิ แต่มีสภาพคล้ายอุปจารสมาธิ เพราะมีความหลากหลาย ถ้ามว่าพุทธคุณก็มีอารมณ์หลากหลายเหมือนกันแล้วสภาพของอุปจารสมาธิที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร

ในอรรถกถา ธาตุกัมมฐาน ในวิสุทธิมรรค พูดถึงการเจริญ ธาตุวัตถาน ในขณะที่ระลึกถึงธาตุ โดยย่อและโดยพิศดาร

สติ สมาธิ ปัญญา ที่ไปตั้งมั่นในธาตุ ได้อุปจารสมาธิ นิ वर्ณธรรมสงบ แต่ฎีกาขยายว่าที่จริงแล้วเป็นขณิกสมาธิที่มีกำลัง ขจัดนิ वर्ณธรรมได้ เพราะเป็นการมนสิการใส่ใจในธาตุให้ติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง

กำลังของสมาธิ ที่ตั้งมั่นและนิ वर्ณธรรมสงบ ท่านจัดว่าเป็นอุปจารสมาธิ แต่เวลาไปวิจัยเจาะโดยความเป็น ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เตโชธาตุ การเข้าไปเห็นแต่ละขณะ ท่านจัดว่าเป็นขณิกวิปัสสนาสมาธิ

เหตุผลจริงๆคืออุปจาระอยู่เบื้องหลัง แต่พอไปเจาะคุณจริงๆต้องใช้สมาธิที่ละเอียดกว่า จึงต้องเป็นสมาธิที่ไม่ตั้งมั่น เมื่อไม่ตั้งมั่นจึงมีการวิจัยรูปธรรมแต่ละอย่าง การวิจัยนั้นจึงเปลี่ยนอารมณ์เร็ว เมื่อเปลี่ยนอารมณ์เร็ว ฎีกาจารย์จึง ใช้คำว่าขณิกสมาธิ

ในทำนองเดียวกัน การระลึกพุทธคุณเกิดความเต็มดำตั้งมั่นอยู่ในคุณของ พระพุทธเจ้า จิต ใจสงบเยือกเย็น เป็นอุปจาระ การมนสิการคิดถึงคุณของ พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นสภาวะธรรมยังจัดอยู่เป็นอุปจาระ เมื่อข่มนิ वर्ณธรรมได้แล้วจะไปเจริญวิปัสสนา ก็จะเป็นขณิกสมาธิ

การเจริญพุทธคุณต่างกับการเจริญธาตุ ตรงที่พุทธคุณมีความสุขนุ่มนวลมากกว่ากัน เพราะพุทธคุณมีอารมณ์เป็นปรมัตถธรรม ส่วนธาตุกัมมฐาน เป็นรูปธรรม พอไปถึงวิญาณธาตุจึงจะเป็นนามธรรม พุทธคุณอยู่ที่สติปัญญา การระลึกมากน้อยต่างกันด้วย

ในขณะที่ระลึกพุทธานุคุณเป็นอุปการะ แต่เป็นอุปการะพิเศษต่างจากการเจริญปฏิภาณ

อุปการะในปฏิภาณมีปฏิภาณนิมิตเป็นอารมณ์ สมานที่เข้าไป
ในอุปการะตามกำลังของปฏิภาณเช่นความสว่างเกิดขึ้น
แต่พุทธานุคุณไม่มีนิมิต หากไม่สามารถพิจารณา ระลึกรวมธรรม
ได้เพราะฟังมาไม่ละเอียด ถ้าทำไม่ได้จริงๆต้องใช้วิธีฟัง
พระพุทธรูป จนพุทธรูปติดอยู่ในใจ ภาพของพระพุทธรูป
ติดตาติดใจ ฟังจนมันคงตั้งมั่น หลับตามีสมนิมิตแล้ว

ต่อมาฟังพุทธรูปที่อยู่ในใจจนสามารถให้ภาพของพระพุทธรูป
หายไปจนสภาวะของคุณคือนามธรรมปรากฏมาแทนที่ เวลา
นึกถึงนามธรรม นามธรรมก็จะเด่นขึ้นมาเพราะมีฐานคือสมานที่
ที่ฟังพระพุทธรูปมาก่อน

ฟังพระสรীরคุณว่า พระรูปของพระพุทธรูปเจ้าที่ได้มา ด้วยกำลัง
ของกุศลกรรมบท ๑๐ ด้วยกำลังของบุญกิริยาวัตถุ๑๐
พอระลึกถึงธรรมะที่พระองค์บำเพ็ญบารมีเช่นทานบารมีก็จะ
เห็นกลุ่มกุศลจิตอุปบาทชัดขึ้น มนสิการคุณบทใด คุณบทนั้นก็
ปรากฏขึ้นในใจ

การเจริญวิปัสสนา ใช้ชณิกสมาธิที่มีอุปจารสมาธิอยู่เบื้องหลัง

อุปจารสมาธิ ชมนิ वर्ณธรรม มีภาวะอารมณ์ตั้งมั่นเป็นส่วนใหญ่ การเข้าไปเจาะรายละเอียดรูปธรรมนามธรรม ในเชิงลึกเพื่อจะเห็นไตรลักษณ์ อุปจารสมาธิจะไม่สามารถไปกำหนดเห็นทันในขณะเกิด ขณะตั้งอยู่ ขณะดับของสภาวะธรรม จึงต้อง ใช้ชณิกสมาธิ

แต่ไม่ใช่ชณิกสมาธิธรรมดา ต้อง ใช้ชณิกสมาธิที่มีอุปจารสมาธิอยู่เบื้องหลังจึงจะมีกำลังมาก